

Familie Ten Zweege

Jacobus ten Zweege (1855-1917) was de derde generatie van een familie die vanaf 1848 meer dan een halve eeuw de 'eerste schilders' van de oude gleibakkerij van de familie Tichelaar in Makkum leverde. De eerste Jacobus Willem (1808-1869) begon al op tienjarige leeftijd als leerlingsschilder. Honderdduizenden schotels zal hij geschilderd hebben in zijn werkzame leven. Na zijn onverwachte overlijden werd hij opgevolgd door zoon Willem Jaco-

bus (1831-1896). Hij schilderde enkele grote blauwe tegeltableaus voor de Nationale Tentoonstelling van Nederlandsche en Koloniale Kunstnijverheid die in 1879 in Arnhem plaatsvond. Twee van deze tableaus zijn later aangebracht in de hal van het vroegere woonhuis van de familie Tichelaar (tegenwoordig bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser). Hier zijn ook twee veelkleurige tableaus van zoon Jacobus naar de hier besproken voorbeelden van

Hans Barnaert Vierleger geplaatst. Deze jongste Jacobus (ook wel Kobus genoemd) was de meest getalenteerde van de familie, blijkt uit de vele schetsen, ontwerpen en sponzen die nog bewaard gebleven zijn. Ook ontwierp hij de tegelcatalogus die Tichelaar in 1903 liet drukken. Binnen de beperkte opleidingsmogelijkheden - hij was grotendeels autodidact - heeft hij door goed kijken en kopiëren een eigen ontwikkeling doorgemaakt.

Herleving van de Hollandse renaissance

Een kleurig tableau met voorstelling van de Bijbelse gelijkenis van de thuiskomst van de verloren zoon, alles binnen een rijke omlijsting. Er zijn er meer dan twintig van geschilderd bij Tichelaar in Makkum, in de jaren 1902-1906 door de getalenteerde schilder Jacobus ten Zweege (1855-1917). Vijftien daarvan waren op bestelling voor de koopman Max Fischer in Münster, maar ook in het familiehuis van Tichelaar zijn ze geplaatst.

● Johan Kamermans

Tichelaar maakte tableaus naar de oudste Nederlandse tegels

Dit tableau brengt ons terug naar de herontdekking rond 1900 van de vroegste Nederlandse tegelschilderkunst, ruim drie eeuwen eerder. In enkele steden, in Haarlem, Amsterdam, Middelburg en Delft waren eind zestiende eeuw werkplaatsen waar het luxueuze tinglazuuraardewerk werd gemaakt. Een techniek die is ontwikkeld in de landen rond de Middellandse Zee en hoogtepunten kende in de Italiaanse majolica. Het eenmaal gebakken aardewerk wordt overdekt met een loodglazuur met tinoxide en opnieuw gebakken. Het glazuur vormt dan een witte, ondoorzichtige laag. Je kunt in die witte tinglazuur ook nog met enkele andere metaaloxiden kleuren aanbrengen, zoals kobaltblauw, kopergroen of mangaanpaars.

Het palet bleef eeuwenlang beperkt, er waren maar enkele glazuurverven bekend die tot een temperatuur van duizend graden Celsius meegebakken konden worden. Het zijn deels kostbare kleurstoffen die van ver geïmpor-

teerd moesten worden.

Begin zestiende eeuw trokken enkele vakmensen over de Alpen naar het Noorden, naar de destijds belangrijkste noordelijke handelsstad Antwerpen. En in iedere generatie waren er enkelen die de sprong naar een nieuw centrum waagden, naar Engeland, naar Holland. Zij namen de kleurenrijkdom mee en ook de decoratieve ornamenten die toen in de mode waren.

We zien aan weerszijden van een rond medaillon een gedraaide hoorn waaruit een bebaarde halfgaur oprijst, gekroond met een fruitmand en met bloemen in de hand. Ook in de benedenhoeken liggen vruchten opgetast. Op de randen van het medaillon zijn metalen krullen geschilderd. Dit 'rolwerk' en de mysterieuze, grotteske figuren en maskers zijn karakteristiek voor de decoratieve mode die zich halverwege de zestiende eeuw in Antwerpen ontwikkelde, de 'Florisstijl' (naar de ontwerper Cornelis Floris de Vriendt). De voorstelling zelf is geschilderd naar een houtsnede van Maarten van

Heemskerck (1498-1574).

Het oorspronkelijke tableau is voorzien van een monogram en jaartal: HBV 1606. Dit kan worden toegeschreven aan de plateelbakker Hans Barnaert Vierleger. Zeker twintig jaar werkte hij in Antwerpen als plateelbakker, maar na het beleg van zijn stad tijdens de Tachtigjarige Oorlog, en de verovering door het Spaanse leger in 1585, zag hij daar geen toekomst meer en beproefde hij zijn kansen in Haarlem.

Incompleet

Er zijn nog enkele gesigneerde en ongesigneerde tableaus die aan hem kunnen worden toegeschreven, maar de meeste ervan zijn incompleet. Vaak zijn er maar één of twee tegels van een tableau bewaard. Huizen werden verbouwd, de uitgesproken stijl van de decoraties raakte uit de mode en werd onderwets gevonden. Daarna werden ze nog als praktisch, vochtwerend bouw materiaal hergebruikt. Soms werden ze zelfs met de beschilderde kant naar achteren in de muur gezet, zodat de

Soms werden de tegels met de beschilderde kant naar achteren in de muur gezet

voorstelling niet meer stoorde.

Rond 1900 herleefde de belangstelling voor de oude decoraties. Antiek liefhebbers bouwden verzamelingen op van het oude Delfts aardewerk, maar ook van tegels. In 1916 wist het Rijksmuseum twee originele, complete tableaus van Vierleger te verwerven. De ene is 'de thuiskomst van de verloren zoon', het voorbeeld voor onze museumparel. Het andere tableau, met dezelfde decoratieve omlijsting, toont 'de beschuldigers van Susanna gestenigd', een apocriefe toevoeging aan het Bijbelboek Daniël dat in de zestiende en zeven-

tiende eeuw vaak werd afgebeeld.

De oorspronkelijke vindplaats van de tableaus is niet bekend, ze waren voor zover bekend niet voor 1916 gepubliceerd. En dat maakt het wel heel raadselachtig dat de firma Gebroeders Tichelaar beide voorstellingen al in 1902 kende en er, in de traditionele techniek, replica's van maakte. De tableaus waren dus al in bezit van een verzamelaar en een kleine kring van liefhebbers moet ervan geweten hebben. Directeur Pieter Tichelaar was veel op reis, deed met zijn bedrijf graag mee aan tentoonstellingen en zocht altijd voorbeelden voor nieuwe producten. Hij zal er een foto van gevraagd hebben, of toestemming dat zijn beste schilder ze zelf eens mocht komen bekijken en natekenen. Ze worden niet vermeld in beschrijvingen van tentoonstellingen van Tichelaar. Wel wordt daar vaak het talent om de oude kunst na te bootsen genoemd.

● Johan Kamermans is conservator van het Nederlands Tegelmuseum in Otterlo